

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
THAILAND

NOBLE
EDUCATION
PUBLISHER

PKP

PUBLIC
KNOWLEDGE
PROJECT

OJS

OPEN
JOURNAL
SYSTEMS

Buddho Journal

<https://so13.tci-thaijo.org/index.php/Buddho>

ISSN: 3057-1200 (ONLINE)

Pragmatism and the Goals of Brahmacharya: A Dialogue between Punna Mantaniputta and Sariputta in the Rathavinita Sutta

ปฏิบัตินิยมกับเป้าหมายของพรหมจรรย์ ว่าด้วยบทสนทนา
ของพระปุณณมันตานีบุตรกับพระสารีบุตรในรถวินิตสูตร

Author & Corresponding Author*

1. Phramaha Werawit Rajcote*

พระมหาวีรวิชญ์ ราชโคตร

Affiliation:

1. Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University, Thailand.

ศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email: werawit.raj@student.mbu.ac.th

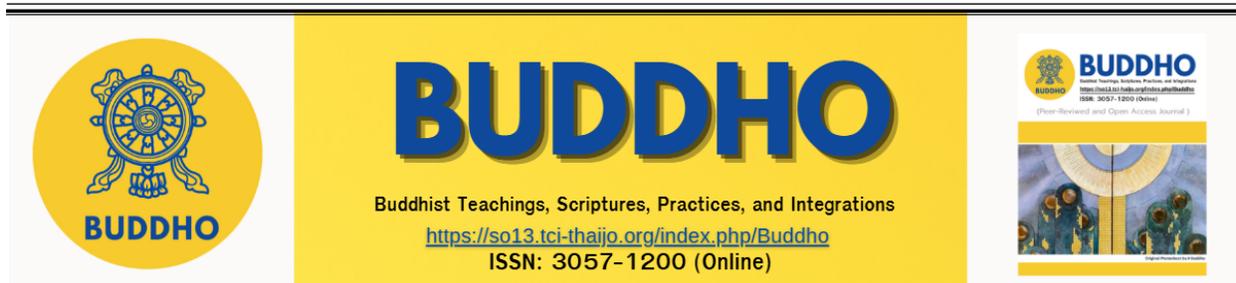
Article history:

Received: 19/05/2024, Revised: 17/06/2024,

Accepted: 28/06/2024, Available online: 01/07/2024

How to Cite:

Rajcote, W. (2025). Pragmatism and the Goals of Brahmacharya: A Dialogue between Punna Mantaniputta and Sariputta in the Rathavinita Sutta. *Buddho Journal*, 3(3), 19-33.

Academic Review Articles

Pragmatism and the Goals of Brahmacharya: A Dialogue between Punna Mantaniputta and Sariputta in the Rathavinita Sutta

Phramaha Werawit Rajcote*

ปฏิบัตินิยมกับเป้าหมายของพรหมจรรย์ ว่าด้วยบทสนทนาของพระปุณณ
ม้นตานีบุตรกับพระสารีบุตรในรถวินิตสูตร

พระมหาวิริวิชญ์ ราชโคตร*

Abstract

This paper aims to examine the relationship between pragmatism and the goals of celibate practice (Brahmacharya) in Buddhism, focusing on the dialogue between Punna Mantaniputta and Sariputta in the Rathavinita Sutta. The dialogue highlights "Anupadaparibbana" as the ultimate goal of celibate practice. The paper presents a comparative analysis of Western pragmatism and Buddhist philosophy, illustrating their similarities and differences in terms of practice and life objectives. Celibate practice in Buddhism emphasizes not only the reduction of attachment but also the cultivation of mental and intellectual purity. The journey to Nirvana is metaphorically likened to a multi-stage journey requiring several vehicles, each representing the seven purifications (Visuddhi) that help remove mental obstacles one step at a time. The study also highlights the role of pragmatism in promoting a meaningful and balanced life. Key findings indicate that pragmatism can be practically applied to daily life, emphasizing practices that yield positive outcomes for both individuals and society. Achieving goals in Buddhism involves not only the cessation of suffering but also the cultivation of wisdom leading to Nirvana.

Keywords: Pragmatism, Celibate Practice, Nirvana, Rathavinita Sutta, Buddhist Philosophy

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาปฏิบัตินิยมและเป้าหมายของพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา โดยเน้นการวิเคราะห์บทสนทนาระหว่างพระปุลณฺณมันตานีบุตรกับพระสารีบุตรในธวินิตสูตร ซึ่งมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุ "อนุปาทาปรินิพพาน" อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการประพฤติพรหมจรรย์ บทความนี้ได้นำเสนอการเปรียบเทียบระหว่างแนวคิดปฏิบัตินิยมตะวันตกกับพุทธปรัชญา เพื่อแสดงให้เห็นถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างในมุมมองด้านการปฏิบัติและเป้าหมายของชีวิต การปฏิบัติพรหมจรรย์ไม่เพียงแต่เน้นการลดละอุปาทาน แต่ยังเป็นการฝึกฝนตนเองให้เข้าถึงความบริสุทธิ์ทางจิตใจและปัญญา อุปมาได้กับการเดินทางไกลที่ต้องอาศัยยานพาหนะหลายคันกว่าจะไปถึงจุดหมายปลายทาง การเดินทางนี้สะท้อนถึงวิสุทธิ 7 ชั้น ซึ่งเปรียบเสมือนการเปลี่ยนรถแต่ละผลัดเพื่อขจัดอุปสรรคทางจิตใจให้หมดไปทีละขั้นตอน บทความยังชี้ให้เห็นว่าหลักปรัชญาปฏิบัตินิยมมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าและความสมดุล ข้อค้นพบสำคัญคือการที่แนวคิดนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นการปฏิบัติที่นำไปสู่ผลลัพธ์ที่ตื้อต่อทั้งจิตใจและสังคม การบรรลุเป้าหมายในพระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการดับทุกข์ แต่ยังเน้นถึงการสร้างปัญญาที่นำไปสู่การเข้าถึงพระนิพพาน

คำสำคัญ: ปฏิบัตินิยม, พรหมจรรย์, พระนิพพาน, ธวินิตสูตร, พุทธปรัชญา

บทนำ

พระพุทธศาสนายึดหลักปฏิบัติและมีคำสอนที่ประกอบไปด้วยเหตุและผล ที่เน้นให้บุคคลผู้เข้ามาศึกษาและบุคคลทั่วไปนั้นเป็นผู้ที่จะสามารถตัดสินใจสิ่งหนึ่งได้ด้วยตนเองอย่างมีอิสระ โดยไม่ล่วงเกินสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น อีกทั้งเป็นศาสนาที่เน้นการปฏิบัติให้เห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ปลงใจเชื่อในสิ่งใดโดยง่ายหากสิ่งนั้นไม่ประกอบไปด้วยประโยชน์ มีโทษ และผู้รู้ดีเตือน ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่พิสูจน์หลักธรรมคำสั่งสอนได้ด้วยการประพฤติปฏิบัติตนตัวของตนเอง ไม่อาจใช้ผู้อื่นปฏิบัติแทนกันได้ อีกทั้งพระพุทธศาสนาก็ยังได้แบ่งระดับการปฏิบัติไว้อย่างมีลำดับขั้นตอน ตามความเหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติ ยกตัวอย่างหลักปฏิบัติในไตรสิกขา หลักวิสุทธิ 7 เป็นต้น ซึ่งหลักปฏิบัติเหล่านี้มีไว้เพื่อจุดมุ่งหมายของพรหมจรรย์อันได้แก่การถึงซึ่งความดับคือนิโรธอันไร้อุปาทาน หรือจะเรียกเป้าหมายนั้นว่า “พระนิพพาน” ก็ไม่ผิด แต่ในกรณีแรกที่ได้เรียกว่านิโรธนั้น เพราะหมายเอาคำว่า “เป้าหมายของพรหมจรรย์” โดยได้พิจารณาคำว่าพรหมจรรย์ในที่นี้ว่าเป็น “มรรค” อันได้แก่หนทางสร้างความหมดจดเพื่อการเข้าถึงนิโรธ แล้วสิ่งใดที่ต้อง “หมดจด” จึงจะเข้าถึงนิโรธได้ บทสนทนาของพระปุลณฺณมันตานีบุตรกับพระสารีบุตรในธวินิตสูตร จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่จะนำมาวิเคราะห์ให้เห็นมุมมองต่าง ๆ ทั้งเป้าหมายทางพระพุทธศาสนาและทางปรัชญามากยิ่งขึ้น ในอดีตจวบจนปัจจุบันนี้ มีแนวคิด

ในทางปรัชญามากมายเกิดขึ้น และเป็นหลักการที่นับเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ตามนิยามของคำว่า ปรัชญา และเนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้น จึงมีระบบความคิดทางปรัชญาหนึ่งที่น่าสนใจและควรนำมาพิจารณา ระบบความคิดทางปรัชญานั้นคือ หลักปรัชญาปฏิบัตินิยม หลักปฏิบัติ นิยมนั้นก็มีทั้งของตะวันตกและของพุทธปรัชญา ซึ่งจะยกมาพอให้เห็นถึงแนวความคิดเป็นลำดับไป

ดังนั้นประเด็นหลักที่สำคัญในเนื้อหาที่สรุปเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) หลักปฏิบัตินิยมของปรัชญา ตะวันตกและพุทธปรัชญา 2) เป้าหมายของพรหมจรรย์ 3) รลวินีสสูตร ซึ่งในประเด็นแรกนั้นเพื่อเข้าใจแนวความคิด ความสอดคล้องและความแตกต่างของทัศนะนักปฏิบัตินิยมทั้งของนักปรัชญาตะวันตกและพุทธปรัชญา ประเด็นที่สองนั้นจะกล่าวถึงเป้าหมายของพรหมจรรย์อันคือ “พระนิพพาน” เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจถึงพระนิพพานให้ มากยิ่งขึ้นสามารถตอบคำถามได้ว่าการประพาศพรหมจรรย์มีไว้เพื่อสิ่งใด และสามารถตีความเนื้อหาในพระสูตรที่ จะวิเคราะห์ต่อไปได้ ส่วนในประเด็นที่สาม คือ การวิเคราะห์เนื้อหาของบทสนทนาของพระปุณณมันตานีบุตรกับ พระสารีบุตรในรลวินีสสูตร เพราะในเนื้อหานี้ได้มีคำตอบที่น่าสนใจของพระปุณณมันตานี อันแสดงถึงหนทางและ สาเหตุของการประพาศพรหมจรรย์ สืบเนื่องไปจนถึงวิธีชี้แนะให้อยู่จบพรหมจรรย์ ซึ่งแน่นอนว่าสอดคล้องกับหลัก ปฏิบัตินิยมทางพระพุทธศาสนาหรือพุทธปรัชญา แต่อาจจะมีแตกต่างในหลักปฏิบัตินิยมของตะวันตก

ความหมายของปฏิบัตินิยม (Pragmatism)

“ปฏิบัตินิยม” เป็นระบบความคิดทางปรัชญาที่ปรากฏขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา ในปลายคริสต์วรรษที่ 15 ในครั้งแรกคำว่า ปฏิบัตินิยม หรือ Pragmatism นี้ ชาร์ลส เพียร์ส เป็นผู้ใช้คนแรก ในปีพุทธศักราช 2421 โดย ให้ความหมายตามรากศัพท์ภาษากรีก คือ Pragma ซึ่งแปลว่าการกระทำที่สมฤทธิ์ผล เป็นปรัชญาที่สอดคล้องกับ ปรัชญาแนวปฏิฐานนิยม (Positivism) ในแง่ที่รังเกียจการแก้ปัญหาด้วยการใช้ถ้อยคำ ชาร์ลส เพียร์ส ที่เชื่อกันว่า เป็นผู้ตั้งปรัชญาระบบนี้ใช้ชื่อว่า “ปฏิบัตินิยม” โดยเน้นว่า เอกลักษณะของปรัชญาควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานแบบ วิทยาศาสตร์และทฤษฎีทางปรัชญาควรมีลักษณะเป็นข้อสมมติฐานที่จะก่อให้เกิดความสัมฤทธิ์ผลในภาคปฏิบัติ การที่เราจะเชื่อมั่นได้ว่าข้อความใดทฤษฎีใดเป็นความจริงหรือเท็จจะต้องแน่ใจได้ว่ามันจะมีผลลัพธ์ต่อชีวิตหรือเมื่อ บุคคลทำตามแล้วถ้าไม่มีผลสัมฤทธิ์สิ่งนั้นก็หาควรเรียกความจริงไม่ (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, 2555, น. 83-84)

วิธีการแบบปฏิบัตินิยมทางตะวันตกนั้นเป็นวิธีการเบื้องต้นในการยุติข้อโต้แย้งทางอภิปรัชญาซึ่งอาจจะมี หรือไม่มีวันรู้คำตอบได้ เช่น โลกวัตถุหรือเป็นจิต เป็นหนึ่งหรือหลากหลาย มีผู้สร้างหรือไม่มีผู้สร้าง เป็นต้น ความคิดเหล่านี้เป็นเพียงความคิดหนึ่งที่ยังไม่อาจอธิบายเรื่องของโลกได้ ซึ่งการโต้แย้งกันในประเด็นเหล่านี้ นักปรัชญาปฏิบัตินิยมมองว่าไม่มีทางยุติหรือไม่มีทางสิ้นสุด จึงต้องใช้วิธีแบบปฏิบัตินิยม ได้แก่ การตีความคิดแต่ ละความคิดโดยการโยงไปสู่ผลในทางปฏิบัติ กล่าวคือ ถ้าความคิดหนึ่งเป็นจริงกว่าความคิดหนึ่ง แสดงว่าต้องม ีความแตกต่างกันบางอย่างเกิดขึ้นในทางปฏิบัติ ถ้าไม่พบความแตกต่างกันในการดูผลทางปฏิบัติ ความคิดทั้งหลาย

เหล่านั้นก็เป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งจะทำให้เสียเวลาเปล่าในการโต้แย้งกันในประเด็นนั้น ๆ ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่การโต้แย้งกันเกิดขึ้นอย่างเอาจริงเอาจังและคาดหวังคำตอบ ก็ควรแสดงผลของการปฏิบัติในประเด็นที่โต้แย้งนั้นที่ได้นำมาปฏิบัติแล้วเห็นผลแล้วเพื่อความชัดเจน ซึ่งแนวคิดเช่นนี้เป็นแนวคิดที่ผู้เขียนได้ประมวลมาจากแนวคิดของ วิลเลียม เจมส์ (William James) ปฏิบัตินิยมของ วิลเลียม เจมส์ นั้น ปฏิเสธความเป็นจริงอันมีอยู่ได้ด้วยตนเอง ยกตัวอย่างให้ชัดเจนขึ้น คือ คุณค่าของวิทยาศาสตร์ไม่ได้อยู่ที่การสะท้อนความจริงโลก แต่อยู่ที่ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากวิทยาศาสตร์ ก็คือการมองผลลัพธ์และประโยชน์ที่ได้รับจากการปฏิบัติ มากกว่าการรู้ในสิ่ง ๆ นั้นเพียงเท่านั้น

มีอีกประเด็นที่น่าสนใจในทฤษฎีปฏิบัตินิยม คือ ทฤษฎีปฏิบัตินิยมในญาณวิทยา เนื่องจากเนื้อหาในการวิเคราะห์กรณีวิเศษตรที่จะกล่าวในประเด็นที่ 3 มีหลักธรรมที่กล่าวถึง วิสุทธิ 7 อันมีความสอดคล้องกับหลักความรู้ทฤษฎีปฏิบัตินิยมในญาณวิทยา จึงเป็นอีกหนึ่งประเด็นที่ควรพิจารณา ซึ่งในที่นี้จะกล่าวโดยสรุปพอเป็นเครื่องมือเสริมหลักการวิเคราะห์โดยลำดับ เริ่มต้นทฤษฎีนี้เกิดขึ้นเพราะต้องการแก้ไขข้อบกพร่องของแนวคิด 2 แนวคิดที่ว่า 1) ถ้าความรู้เดิมของเราผิด ความรู้ใหม่ก็ผิดไปด้วย 2) ความรู้เดิมถูกต้องในปัจจุบัน แต่หากในอนาคตความรู้นั้นเกิดผิดขึ้นมาแล้วควรเชื่อในสิ่งใด จึงมีการเสนอทฤษฎีปฏิบัตินิยมขึ้นในเรื่องของญาณวิทยา กล่าวคือ ข้อความใดหรือความรู้ใดจะเป็นจริงหรือไม่ ให้นำไปปฏิบัติก่อน (Truth as what “work”) ถ้าปฏิบัติแล้วได้ผลจริงตามคาดหมายหรือใช้งานได้ (Workability) มีความสำเร็จ เกิดผลประโยชน์ในการปฏิบัติ ก็ถือว่า ข้อความนั้นหรือความรู้นั้นเป็นจริง ดังนั้นสิ่งที่จริงก็เป็นจริงก็คือสิ่งที่ปฏิบัติ ในทางตรงกันข้าม ถ้าปฏิบัติแล้วไม่ได้ผลจริงตามที่คาดหมายก็ถือว่าไม่จริง ถือว่าเป็นเท็จ

หลักปฏิบัตินิยมในพระพุทธศาสนา

การปฏิบัตินิยมในพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง การประพฤติ ปฏิบัติ การกระทำต่าง ๆ การสั่งสอนธรรมและอื่น ๆ โดยใช้หลักธรรมที่เรียกว่า “การกระทำ” เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ผู้ปฏิบัติจะต้องประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยตัวของตนเอง พระพุทธองค์ได้ทรงใช้หลักปฏิบัตินิยมในการสั่งสอนธรรมะด้วยตัวของพระองค์เอง โดยพระองค์เสด็จออกโปรดสัตว์ และชี้ให้เหล่าสัตว์ทั้งหลายศึกษาและปฏิบัติ โดยมีกระบวนการรูปแบบ 3 ประการ ได้แก่ 1) ปรียัติ คือ การเล่าเรียนคัมภีร์ธรรม ศึกษาพระธรรม รวมถึงการศึกษาข้อบัญญัติต่าง ๆ 2) ปฏิบัติ คือ การลงมือกระทำในสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เรียนมาจากปรียัติและการเจริญกัมมัฏฐานอันเป็นหน้าที่หลักสำหรับการไปสู่เป้าหมาย 3) ปฏิเวธ ได้แก่ การประจักษ์แจ้งในผลของปรียัติและปฏิบัติ จึงสามารถกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาใช้หลักการปฏิบัตินิยมมาเป็นเวลานานมากแล้ว ก่อนที่จะมีคำว่า “ปฏิบัตินิยม” ขึ้นมาเสียด้วยซ้ำ ดังนั้นจะสังเกตได้ว่า นอกจากพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาที่สมเหตุสมผลเป็นวิทยาศาสตร์แล้ว ยังเป็นศาสนาที่สอดคล้องกับระบบแนวคิดปฏิบัตินิยมของตะวันตกซึ่งถือกำเนิดขึ้นมาในภายหลังด้วย กล่าวคือ มีการศึกษาเล่าเรียนก่อนที่เรียกว่า ปรียัติ ซึ่งก็คือการเรียนรู้จากเหตุผลและประสบการณ์เป็นองค์ความรู้ประการแรก ต่อด้วยการ

ปฏิบัติที่ทางตะวันตกเรียกว่าเป็นระบบการทดลองเพื่อพิสูจน์ผล และสุดท้ายคือปฏิเวธที่พูดถึงผลลัพธ์และประโยชน์ที่เกิดขึ้นดังที่กล่าวไว้ในทฤษฎีปฏิบัตินิยมในญาณวิทยาว่า “สิ่งที่เป็นจริงก็คือสิ่งที่เป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติ” กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาได้ปฏิบัติเช่นนี้มาก่อนแล้ว แต่เพียงไม่มีใครนิยามขึ้นมาเป็นทฤษฎี

หลักปฏิบัตินิยมในพระพุทธศาสนานั้นสอนให้ผู้ปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง จริงอยู่ว่าเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนานั้นคือพระนิพพาน แต่ผู้ศึกษาบางเหล่าที่นับถือก็ยังคงต้องการซึ่งความสุขที่เป็นโลกียะอยู่ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงวิธีปฏิบัติหรือปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงประโยชน์สูงสุด ทั้งในฝ่ายโลกียะสุขและโลกุตระสุข คือแสดงทั้งส่วนที่เป็นสมมติและปรมาตมน์เอง แต่ที่แสดงมาทั้งหมดล้วนแต่ต้องอาศัยการปฏิบัติด้วยตนเอง และที่สำคัญการปฏิบัตินั้นต้องมีเหตุที่สมกับผลลัพธ์ คือ เป็นการปฏิบัติที่สมควรแก่เหตุตนเอง อีกทั้งการปฏิบัติไม่อาจจวิงวอนให้ผู้อื่นผู้ใดกระทำแทนได้ ดังที่ได้แสดงไว้ใน ฎุมกสูตร (ส.สพ. (ไทย) 18/598/342) เนื้อความโดยสรุปว่า พระพุทธศาสนาสอนให้มีความสมเหตุสมผล บุคคลได้กระทำการเช่นไรไว้ ย่อมได้ผลเช่นนั้น บุคคลผู้ที่ประกอบไปด้วยอกุศลกรรมบถ มีการฆ่าสัตว์ เป็นต้น ย่อมจมลงสู่อบาย ไม่มีผู้ใดที่จะสรรเสริญ ขอพร วิงวอน ให้บุคคลผู้นั้นสามารถไปสู่สุคติได้ เปรียบเหมือนก้อนหินที่จมลงน้ำ ผู้คนจะทำพิธีกรรมการสวดวิงวอน ก้อนหินนั้นย่อมไม่อาจลอยขึ้นมาได้ บุคคลผู้ที่ประกอบไปด้วยกุศลกรรมบถ มีการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน ย่อมไปสู่สุคติ ไม่มีผู้ใดที่จะสรรเสริญ ขอพร วิงวอน ให้บุคคลผู้นั้นสามารถไปสู่สุคติได้ เปรียบเหมือนเนยใสและน้ำมันที่ตกลงบนน้ำ ผู้คนจะทำพิธีกรรมการสวดวิงวอน เนยใสและน้ำมันนั้นย่อมไม่สามารถจมลงในน้ำได้ พิจารณาได้ว่าการปฏิบัติเป็นสิ่งสำคัญและส่งผลเสมอสำหรับพระพุทธศาสนา และการปฏิบัติตามหลักให้ถูกต้องตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น ต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามหลัก “ไตรสิกขา” หลักนี้ได้ครอบคลุมและสอดคล้องกับหลักมรรคและวิสุทธิ อันเป็นไปเพื่อถึงเป้าหมายของพรหมจรรย์ที่จะกล่าวในลำดับต่อไป

ปฏิบัตินิยมกับเป้าหมายของพุทธศาสนา

เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า เป้าหมาย นั้นคือ จุดมุ่งหมายปลายทาง โดยปกติแล้วมนุษย์ทั่วไปส่วนมากต้องการแสวงหาและมีเป้าหมายซึ่งความสุข การแสวงหาความสุขทำให้พยายามสนองความปรารถนาของตนเอง ไม่ว่าจะด้วยหนทางใดก็ตาม แต่การทำเช่นนั้นกลับทำให้ยึดติดกับสิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่มั่นคง ไม่แน่นอน ความทุกข์ก็จะเกิดขึ้นเมื่อมันไม่เป็นอย่างที่เรายากให้เป็น มนุษย์พยายามแสวงหาสิ่งที่มั่นคงถาวรที่จะสามารถยึดมั่นไว้ได้ แต่สุดท้ายก็ล้มเหลวอยู่เสมอ เพราะทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยง วิธีแก้ปัญหานี้ตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนานั้น คือ “การปล่อยวาง” ถ้าค้นหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ การละตัณหา ก็คือเป้าหมายแห่งวิถีพุทธ (Rupert Gethin, 1998, 74) การละตัณหาได้มีผลลัพธ์ คือ การเข้าถึงพระนิพพาน จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นก็มีจุดมุ่งหมายคือ “พระนิพพาน” ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ดังนั้นหากจะพูดว่าที่สุดของพรหมจรรย์ คือ พระนิพพาน ก็ไม่ผิด คำว่า พรหมจรรย์นี้ ประยุทธ์ ปยุตโต, พระธรรมปิฎก. (2540) ได้กล่าวว่าเป็นชื่อที่สองของพระพุทธศาสนา โดยชื่อแรกนั้นคือ

“ธรรมวินัย” เมื่อได้ยินคำว่า “พรหมจรรย์” ก็อาจจะเกิดความรู้สึกแปลกใจ เพราะความหมายของคำว่าพรหมจรรย์ ในสมัยปัจจุบันนี้มักจะมองกันแคบ ถ้าจะป้องกันความรู้สึกอย่างนั้น ก็อาจจะเรียกตามบาลีเลยว่า พรหมจรรย์ และเรียกเป็นไทยว่า พรหมจรรย์ แปลว่า จริยะที่เป็นพรหม หรือ จริยะอันประเสริฐ จุดเริ่มต้นของคำนี้เราได้ยินมาตั้งแต่คราวเมื่อพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกประกาศศาสนา ที่เราทั้งหลายได้ยินกันมาว่า จรณ ภิกขเว จาริกัม เป็นต้น ใจความว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของชนจำนวนมากเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรมให้งาม จงประกาศพรหมจรรย์ (ส.ส. (ไทย) 15/428/148) จุดที่ไม่ควรมองข้ามไปเสีย คือ ประกาศพรหมจรรย์ ประกาศพรหมจรรย์ หรือประกาศจริยะอันประเสริฐ นี่เป็นคำรัสในตอนเริ่มต้นประกาศพระศาสนา ครั้นต่อมาถึงตอนท้ายจะปรินิพพาน พระพุทธเจ้าก็ตรัสอีกว่า เราจะยังไม่ปรินิพพาน トラบใดที่พรหมจรรย์หรือพรหมจรรย์นี้ยังไม่แพร่หลายเป็นปึกแผ่นมั่นคง พระองค์ก็จะยังไม่ปรินิพพาน การใช้คำว่าพรหมจรรย์ เป็นชื่อเรียกพระพุทธศาสนานี้ ถ้าจะให้ถูกแล้ว ก็เป็นชื่อเรียกในทางการปฏิบัติหรือดำเนินชีวิต จริยะก็คือ การดำเนินชีวิต หรือการครองชีวิตนั่นเอง พรหม แปลว่า ประเสริฐ หมายความว่า ถ้าระบบการครองชีวิตที่ประเสริฐนี้ ยังไม่เป็นปึกแผ่นแพร่หลายมั่นคงแล้ว พระพุทธศาสนาก็ยังไม่ชื่อว่าตั้งมั่น พระพุทธเจ้าก็จะยังไม่ปรินิพพาน

ดังนั้นสิ่งที่ควรตั้งคำถามในประเด็นดังกล่าวนี้ คือ จะทำอย่างไรให้ระบบการครองชีวิตตั้งมั่นได้ และการไปสู่เป้าหมายในชีวิตที่แท้จริงควรทำอย่างไร คำตอบก็อยู่ใน “มรรค” นั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่มาในสังยุตตนิกายว่า อยเมว โข ภิกขุ อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคโค พฺรหฺมจริยํ แปลว่า “ภิกษุ มรรค หรือ มรรคมืองค์ 8 ประการอันประเสริฐนี้แหละ ชื่อว่า พรหมจรรย์” (ส.ม. (ไทย) 19/30/149) ตกลงว่า พรหมจรรย์ ซึ่งเป็นระบบการครองชีวิตของชาวพุทธ ก็คือ มรรคมืองค์ 8 นี้เอง นี่คือความหมายที่แท้จริงของพรหมจรรย์ หรือ พรหมจรรย์ หรือจริยะอันประเสริฐ พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เน้นภาคปฏิบัติ เป็นปฏิบัตินิยมอย่างหนึ่ง เป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง แสดงว่าพระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่เป็นเพียงการมาสั่งสอนกันให้เรียนรู้ให้ฟังกันเข้าใจเท่านั้น แต่อยู่ที่ความประพฤติปฏิบัติ การดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2540, 15-19)

แล้วเป้าหมายของพรหมจรรย์หรือมรรคนั้น ในที่นี้ก็แบ่งออกเป็น 2 ประเด็นด้วยกันคือ 1) เป้าหมายที่เป็นโลกียะ คือ การดำรงชีวิตด้วยปกติสุข การครองชีวิตเป็นไปด้วยความตั้งมั่น เป็นต้น ประเด็นนี้นับว่าเป็นเป้าหมายหนึ่งของพรหมจรรย์ แต่ยังไม่เรียกว่าอยู่จนถึงที่สุดของพรหมจรรย์ ส่วนประเด็นที่ 2) เป้าหมายที่เป็นโลกุตระ คือ การอยู่จบพรหมจรรย์ถึงวิมุตติความหลุดพ้น เข้าสู่พระนิพพาน การเข้าสู่เป้าหมายหรือการบรรลุถึงพระนิพพานนั้น เป็นสิ่งที่เปิดกว้างสำหรับทุกคน และในท้ายที่สุดแล้ว พระนิพพานนี้จะเป็นสิ่งเดียวที่ควรค่า ผู้ที่เข้าถึงพระนิพพานจะมีชีวิตอยู่ต่อไปเท่าที่ร่างกายของเขาจะดำเนินต่อไปได้แต่หลังจากนั้นแล้วจะไม่ต้องเกิดใหม่อีก เขาจะไม่ต้องทนทุกข์หรือตายอีกต่อไป สำหรับพระพุทธศาสนาสิ่งนี้คือเป้าหมายที่ไม่มีสิ่งใดเทียบเท่าอีก (Richard F. Gombric,

1988, 24) ทั้ง 2 ประเด็นนี้ล้วนเป็นเป้าหมายทั้งคู่ แต่หากพิจารณาตามจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาจริง ประเด็นที่ 2 เป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด ดังในวิราคสูตรที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนไว้ กล่าวโดยสรุปว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกปริพพาชกผู้ถือลัทธิอื่นพึงถามเธอทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อประโยชน์อะไร เธอทั้งหลายพึงชี้แจงแก่พวกปริพพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อสํารอราคา เพื่อละสังโยชน์ เพื่อถอนอนุสัย เพื่อรู้รอบสังสารวัฏอันยืดยาว เพื่อความสิ้นอาสวะ เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผลคือวิชชา และวิมุตติ เพื่อฌานที่ชนะ เพื่อปรินิพพานอันปราศจากอุปาทาน” (ส.ม. (ไทย) 19/117/27) การเข้าสู่พระนิพพานคือจุดมุ่งหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นการเข้าใจเรื่องพระนิพพานก็เป็นสิ่งสมควร จริงอยู่ว่ามรรคนั้นเป็นหนทางในการดับทุกข์ แต่มีพระสูตรหนึ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ซึ่งในพระสูตรนั้นได้พูดถึงหลักวิสุทธิ 7 ที่เป็นไปเพื่อพระนิพพาน นั่นคือ “รทวินิตสูตร” ที่ได้ตั้งไว้เป็นหัวข้อหลัก เนื่องด้วยพระสูตรนี้เป็นการสนทนาที่มีประเด็นน่าสนใจและน่าวิเคราะห์เป็นอย่างมาก

รทวินิตสูตร

เนื้อหารทวินิตสูตรในพระไตรปิฎก [296] ครั้งนั้นเป็นเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่พักผ่อนแล้วเข้าไปหาท่านพระปุลณมณฺฑานีบุตรถึงสำนัก ได้ปราศรัยกับท่านพระปุลณมณฺฑานีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นนั่งเรียบร้อยแล้ว จึงถามท่านพระปุลณมณฺฑานีบุตรดังนี้ว่า

สา. ท่านผู้มีอายุ ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคของเราหรือ ?

ท่านพระปุลณมณฺฑานีบุตรตอบว่า ถูกแล้ว ท่านผู้มีอายุ ?

สา. ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อสลวิสุทธิหรือท่านผู้มีอายุ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อจิตตวิสุทธิหรือท่านผู้มีอายุ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ถ้าเช่นนั้น ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อทัญญวิสุทธิหรือท่านผู้มีอายุ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ถ้าเช่นนั้น ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อกัมขาวิตถวิสุทธิหรือท่านผู้มีอายุ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ถ้าเช่นนั้น ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อมคคัมภคณญาณทัสสนวิสุทธิหรือท่านผู้มีอายุ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ถ้าเช่นนั้น ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิหรือท่านผู้มีอายุ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ถ้าเช่นนั้น ท่านประพจน์พรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อญาณทัสสนวิสุทธิหรือท่านผู้มีอายุ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ ?

สา. ท่านผู้มีอายุ ผมถามท่านว่า ท่านประพจน์พรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อศีลวิสุทธิหรือ ท่านตอบผมว่า ไม่ใช่อย่างนั้น เมื่อผมถามท่านว่า ท่านประพจน์พรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อจิตตวิสุทธิหรือ เพื่อทิวฐิวิสุทธิหรือ เพื่อกัณฑ์ไตรปิฎกวิสุทธิหรือ เพื่อมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิหรือ เพื่อปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิหรือ เพื่อญาณทัสสนวิสุทธิหรือ ท่านก็ตอบผมว่าไม่ใช่อย่างนั้น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ท่าน ประพจน์พรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่ออะไรเล่า ?

ปุ. ท่านผู้มีอายุ ผมประพจน์พรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน.

สา. ท่านผู้มีอายุ ศีลวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ จิตตวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ ทิวฐิวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ กัณฑ์ไตรปิฎกวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ ญาณทัสสนวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ ที่นอกไปจากธรรมเหล่านี้หรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ ผมถามท่านว่า ศีลวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพานจิตตวิสุทธิหรือเป็นอนุปาทาปรินิพพาน ทิวฐิวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพานกัณฑ์ไตรปิฎกวิสุทธิหรือเป็นอนุปาทาปรินิพพาน มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพานญาณทัสสนวิสุทธิหรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ที่นอกไปจากธรรมเหล่านี้หรือ เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ท่านก็ตอบผมว่า ไม่ใช่อย่างนั้น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ จะพึงเห็นเนื้อความของถ้อยคำที่ท่านกล่าวนี้อย่างไรเล่า ?

[297] ปุ. ท่านผู้มีอายุ ถ้าพระผู้มีพระภาคจักทรงบัญญัติสลวิสุทธิตัวเป็นอนุปาทาปรินิพพานแล้ว ก็ชื่อว่าทรงบัญญัติธรรมที่ยังมีอุปาทาน ว่าเป็นอนุปาทาปรินิพพาน ถ้าจักทรงบัญญัติ จิตตวิสุทธิตัว ทิฏฐิวิสุทธิตัว กังขาวิตรณวิสุทธิตัว มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิตัว ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิตัว ญาณทัสสนวิสุทธิตัว ว่าเป็นอนุปาทาปรินิพพานแล้ว ก็ชื่อว่าทรงบัญญัติธรรมที่ยังมีอุปาทาน ว่าเป็นอนุปาทาปรินิพพาน ถ้าหากว่า ธรรมนอกจากธรรมเหล่านี้ จักเป็นอนุปาทาปรินิพพานแล้ว ปุถุชน จะชื่อว่าปรินิพพาน เพราะว่า ปุถุชนไม่มีธรรมเหล่านี้ ท่านผู้มีอายุ ผมจะอุปมาให้ท่านฟัง บุรุษผู้เป็นวิญญูชนบางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้เนื้อความแห่งคำที่กล่าวแล้วด้วยอุปมา

[298] ท่านผู้มีอายุ เปรียบเหมือน พระเจ้าปเสนทิโกศล กำลังประทับอยู่ในพระนครสาวัตถี มีพระราชกรณียะถ้วนบางอย่างเกิดขึ้นในเมืองสาเกต และในระหว่างพระนครสาวัตถีกับเมืองสาเกตนั้น จะต้องใช้รถถึง 7 ผลัด ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จออกจากพระนครสาวัตถี ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่หนึ่งซึ่งประตูประราชวัง ไปถึงรถพระที่นั่งผลัดที่สองด้วยรถพระที่นั่งผลัดที่หนึ่ง จึงปล่อยรถพระที่นั่งผลัดที่หนึ่ง ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่สอง เสด็จไปถึงรถพระที่นั่งผลัดที่สาม ด้วยรถพระที่นั่งผลัดที่สอง ทรงปล่อยรถพระที่นั่งผลัดที่สอง ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่สาม เสด็จถึงรถพระที่นั่งผลัดที่สี่ ด้วยรถพระที่นั่งผลัดที่สาม ปล่อยรถพระที่นั่งผลัดที่สาม ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่สี่ เสด็จถึงรถพระที่นั่งผลัดที่ห้า ด้วยรถพระที่นั่งผลัดที่สี่ ปล่อยรถพระที่นั่งผลัดที่สี่ ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่ห้า เสด็จไปถึงรถพระที่นั่งผลัดที่หก ด้วยรถพระที่นั่งผลัดที่ห้า ปล่อยรถพระที่นั่งผลัดที่ห้า ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่หก เสด็จไปถึงรถพระที่นั่งผลัดที่เจ็ด ด้วยรถพระที่นั่งผลัดที่หก ปล่อยรถพระที่นั่งผลัดที่หก ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่เจ็ด เสด็จไปถึงเมืองสาเกตที่ประตูประราชวัง ด้วยรถพระที่นั่งผลัดที่เจ็ด ถ้าพวกมิตรอำมาตย์ หรือพระญาติสาโลหิต จะพึงทูลถามพระองค์ซึ่งเสด็จถึงประตูประราชวังว่า ข้าแต่มหाराชาเจ้า พระองค์เสด็จมาจากพระนครสาวัตถีถึงเมืองสาเกตที่ประตูประราชวัง ด้วยรถพระที่นั่งผลัดนี้ผลัดเดียวหรือ ท่านผู้มีอายุ พระเจ้าปเสนทิโกศลจะตรัสตอบอย่างไร จึงจะเป็นอันตรัสตอบถูกต้อง ?

สา. ท่านผู้มีอายุ พระเจ้าปเสนทิโกศลจะต้องตรัสตอบอย่างนี้ จึงจะเป็นอันตรัสตอบถูกต้อง คือ เมื่อฉันกำลังอยู่ในนครสาวัตถีนั้น มีกรณียะถ้วนบางอย่างเกิดขึ้นในเมืองสาเกต ก็ในระหว่างนครสาวัตถีกับเมืองสาเกตนั้นจะต้องใช้รถถึง 7 ผลัด เมื่อเช่นนั้น ฉันจึงออกจากนครสาวัตถีขึ้นรถผลัดที่หนึ่งซึ่งประตูประราชวัง ไปถึงรถผลัดที่สอง ด้วยรถผลัดที่หนึ่ง ปล่อยรถผลัดที่หนึ่ง ขึ้นรถผลัดที่สอง ไปถึงรถผลัดที่สาม ด้วยรถผลัดที่สอง ปล่อยรถผลัดที่สอง ขึ้นรถผลัดที่สาม ไปถึงรถผลัดที่สี่ ด้วยรถผลัดที่สาม ปล่อยรถผลัดที่สาม ขึ้นรถผลัดที่สี่ ไปถึงรถผลัดที่ห้า ด้วยรถผลัดที่สี่ ปล่อยรถผลัดที่สี่ ขึ้นรถผลัดที่ห้า ไปถึงรถผลัดที่หก ด้วยรถผลัดที่ห้า ปล่อยรถผลัดที่ห้า ขึ้นรถผลัดที่หก ไปถึงรถผลัดที่เจ็ด ด้วยรถผลัดที่หก ปล่อยรถผลัดที่หก ขึ้นรถผลัดที่เจ็ด ไปถึงเมืองสาเกตที่ประตูประราชวังด้วยรถผลัดที่เจ็ด ท่านผู้มีอายุ พระเจ้าปเสนทิโกศล จะต้องตรัสตอบอย่างนี้ จึงจะเป็นอันตรัสตอบถูกต้อง

ปุ. ท่านผู้มีอายุ ข้อนี้ก็ฉันนั้น สลวิสุทธิตัว เป็นประโยชน์แก่จิตตวิสุทธิตัว จิตตวิสุทธิตัว เป็นประโยชน์แก่ทิฏฐิวิสุทธิตัว ทิฏฐิวิสุทธิตัว เป็นประโยชน์แก่กังขาวิตรณวิสุทธิตัว กังขาวิตรณวิสุทธิตัว เป็นประโยชน์แก่มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิตัว

มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นประโยชน์แก่ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นประโยชน์แก่ ญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นประโยชน์แก่นุปาทาปรินิพพาน ท่านผู้มีอายุ ผมประพฤติพรหมจรรย์ใน พระผู้มีพระภาค เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน (ม.ม. (ไทย) 12/296-298/201-207)

ปฏิบัตินิยมกับเป้าหมายพรหมจรรย์

พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุชาวชาติภูมิประเทศว่า ในชาติภูมิประเทศภิกษุรูปไหนที่พวกภิกษุเพื่อน พรหมจรรย์ชาวชาติภูมิประเทศยกย่องว่า เป็นผู้มักน้อย สันโดษ สงัดเจียบ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ พรารภความเพียร สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะแล้ว ยังกล่าวถ้อยคำพรรณนา ความมักน้อยสันโดษ ความสงัดเจียบ ความไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ความพรารภความเพียร ความสมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และ วิมุตติญาณทัสสนะ แก่ภิกษุทั้งหลายอีกด้วย เป็นผู้โอวาท แนะนำชี้แจงชักชวนพวกภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ให้ อาจหาญ ไร้เรงด้วยธรรม ภิกษุชาวชาติภูมิประเทศเหล่านั้นกราบทูลว่าท่าน “พระปุณณมันตานีบุตร” เป็นผู้ที่พวก ภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ชาวชาติภูมิประเทศยกย่อง ท่านพระสารีบุตรนั่งเฝ้าพระผู้มีพระภาคอยู่ ณ ที่ใกล้ จึงดำริว่า เป็นลาภของท่านปุณณมันตานีบุตร ความเป็นมนุษย์อันท่านปุณณมันตานีบุตรได้ดีแล้ว ที่พวกภิกษุเพื่อน พรหมจรรย์กล่าวยกย่องพรรณนาคุณเฉพาะพระพักตร์พระศาสดา และพระศาสดาก็ทรงอนุโมทนาซึ่งการกระทำ

เมื่อพระปุณณมันตานีบุตรมาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระสารีบุตรเข้าไปถามพระปุณณมันตานีบุตรถึงเหตุ ที่ประพฤติพรหมจรรย์ พระปุณณมันตานีบุตรตอบว่า ท่านประพฤติพรหมจรรย์เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน มิใช่เพื่อ สीलวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ อย่างไรก็ดีอย่างหนึ่งและกล่าวต่อว่า ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติศีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิตว่าเป็น อนุปาทาปรินิพพานแล้ว ก็ชื่อว่าทรงบัญญัติธรรมที่ยังมีอุปาทาน ว่าเป็นอนุปาทาปรินิพพาน และอุปมาเรื่องการเดินทางของพระเจ้า ปเสนทิโกศลจากนครสาวัตถีไปยังเมืองสาเกต ที่ทรงใช้รถ 7 ผลัด จะกล่าวว่าทรงใช้รถคันใด คันหนึ่งเพื่อเดินทางไปยังเมืองสาเกตไม่ได้ ทว่าทรงใช้รถคันหนึ่ง แล้วเปลี่ยนไปใช้อีกคันหนึ่ง จนครบ 7 ผลัด เพื่อเดินทางไปเมืองสาเกตเนื้อหาข้างต้นเป็นการสรุปรวินิตสูตร เพื่อให้สังเกตเห็นเนื้อหาโดยสังเขป จุดที่น่าสนใจ และมีความสอดคล้องกับหลักปฏิบัตินิยมและเป้าหมายของพรหมจรรย์ คือ เรื่องของ วิสุทธิ 7 ซึ่งเป็นหลักการ ปฏิบัติที่เกี่ยวพันกันไปสูเป้าหมาย และ อนุปาทาปรินิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา

วิสุทธิ 7 อันว่าด้วยทฤษฎีพุทธศาสนาปฏิบัตินิยม

วิสุทธิ คือ ความหมดจด เป็นความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้น ๆ เป็นหลักธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ประกอบไปด้วย 7 ประการ ดังในพระสูตร ซึ่งสิ่งที่น่าสนใจและน่าอัศจรรย์ในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา คือ การที่หลักธรรมของพระพุทธองค์ มีธรรมชาติเกี่ยวพันกัน มีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกันประดุจดังงล้อเกี่ยวเนื่องอย่างการจัดวิสุทธิเข้าสู่ความเป็นมรรค คือ สลวิสุทธิ ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ จิตตวิสุทธิ ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และ ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ นอกจากวิสุทธิและมรรคจะดูเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มรรค 8 นี้ ก็ยังจัดเข้าในไตรสิกขาได้อีกด้วย คือ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเข้าใน ศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเข้าใน สมาธิ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเข้าใน ปัญญา หลักธรรมทั้งปวงเหล่านี้มีธรรมชาติเกี่ยวพันกันประดุจราชรถในรถวินิตสูตร พระพุทธองค์ทรงตรัสบอกเพื่อให้ใช้ ขจัดอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน เพราะเมื่อใดที่บุคคลยังมีสิ่งเหล่านี้ย่อมจะยังจมอยู่ในกองแห่งทุกข์ หากต้องการกำจัดทุกข์ให้หมดสิ้น เราก็ต้องกำจัดรากเหง้าหลักของทุกข์ ซึ่งก็คือ “ความอยากหรือกระหาย (ตัณหา)” เพราะฉะนั้น นิพพานจึงเป็นที่รู้จักในนาม Tanhakkhaya คือ ความดับแห่งความกระหาย (Paul Demieville, 1994. 35) นอกจากธรรมทั้งหลายมี วิสุทธิ เป็นต้น ที่ใช้เพื่อละอวิชชาและตัณหาแล้วนั้น ตัวอุปาทานคือความยึดมั่นนี้ก็เป็นสิ่งสำคัญต้องต้องใช้หลักธรรมในการละ ในอรรถกถาพุทธธรรมมีใจความท้ายพระสูตรกล่าวโดยสรุป คือ ไม่ใช่เพียงการละความยึดมั่นในสิ่งทั่วไป แม้ในพระธรรมคำสั่งสอนก็ต้องละทิ้งซึ่งความยึดมั่นนั้น “ละทิ้ง” คือ ไม่ยึดติดกับคำสั่งสอน การปฏิบัติ และสภาวะแห่งพระธรรมของพระพุทธเจ้า เปรียบได้กับแพที่ใช้ส่งมนุษย์จากฝั่งแม่น้ำที่น้ำเชี่ยวไปยังฝั่งที่ปลอดภัย คือ จากโลกแห่งความทุกข์ที่ไม่รู้แจ้งไปสู่สภาวะแห่งพระอรหันต์ เมื่อถึงฝั่งแล้วย่อมไม่ฉลาดที่จะแบกแพไปด้วย (William Edelglass & Jay L. Garfield, 2009, 182) พระธรรมของพระพุทธองค์ก็เช่นเดียวกับแพ เมื่อถึงฝั่งแล้วก็ไม่ได้ยึดถือหรือแบกไปด้วย ทรงสอนให้ละวางแม้ซึ่งธรรมที่พระองค์ทรงบอกกล่าว

อนุปาทาปรินิพพาน คือ อนุปาทิเสสนิพพาน เรียกอีกอย่างว่า ปรินิพพาน คำว่า นิพพาน โดยความหมายของศัพท์แปลว่า ความดับ โดยใจความหมายถึง ความดับกิเลสและกองทุกข์ อีกนัยหนึ่งหมายถึง ภาวะที่ออกจากตัณหา หรือ ภาวะอันก้าวออกจากกิเลสเครื่องร้อยรัด เป็นภาวะที่เมื่อเข้าถึงแล้วทำให้กิเลสและทุกข์ทั้งปวงดับไปโดยสิ้นเชิงเป็นสมุจเฉตพหุทาน ผู้ที่เข้าถึงนิพพานดังกล่าวนี้พระพุทธศาสนาเรียก พระอรหันต์ โดยนิพพานนั้นใน ขุททกนิกาย อิติวุตตะกัณฑ์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สอุปาทิเสสนิพพาน และ อนุปาทิเสสนิพพาน เมื่อบุคคลดับกิเลสคือราคะ โทสะ และโมหะ ก็ชื่อว่าได้เข้าถึงสอุปาทิเสสนิพพาน เรียกบุคคลนั้นว่าเป็นพระอรหันต์ แต่ยังไม่เสวยทั้งสุขเวทนาและทุกขเวทนาเพราะอินทรี 5 ของท่านยังทำงานได้อย่างปกติ แต่เนื่องจากละท่านละกิเลสได้แล้ว เมื่ออารมณ์และเวทนาใดเข้ามากระทบ ย่อมไม่สามารถทำให้จิตของท่านหวั่นไหวได้ เมื่อชีวิตคือกายสังขารของท่านสิ้นสุดลง ก็ได้ชื่อว่าเข้าถึง “อนุปาทิเสสนิพพาน” เวทนาทั้งปวงย่อมดับสิ้นพร้อมกับการสิ้นสุดของชีวิต

(สุนทร ฌ รังสี, 2552, 481) จะสังเกตได้ว่า เป้าหมายสูงสุดที่พระปุณณมันตานีบุตร กล่าวถึง จัดเป็นการดับทั้ง กองกิเลส กองทุกข์ และกายสังขาร คือ ถือเป็นการดับโดยสิ้นเชิง ในหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้พอวิเคราะห์ได้ว่าหากปฏิบัติจนเข้าถึงซึ่งเป้าหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมไม่มีความต้องการในโลกียวิสัย แต่เพียง เฝ้ารอเวลาจากไปตามกฎของไตรลักษณ์ อันเป็นหลักที่สอดคล้องกับสัจธรรมในพุทธปรัชญามหายาน

ความเหมือนและความต่าง: ปฏิบัตินิยมของพุทธศาสนาและปรัชญา

หากวางหลักการวิเคราะห์ไว้ 3 ประเด็น คือ การโต้แย้ง การปฏิเสธ และการยอมรับ ในเรื่องของการปฏิบัติ นิยมทั้งทางปรัชญาตะวันตก และทางหลักพระพุทธศาสนา กับเป้าหมายของพรหมจรรย์ (พระนิพพาน) โดยมี เนื้อหาของรทวินิตสูตรเป็นเนื้อหาประกอบการวิเคราะห์ ก็จะได้เห็นว่า เมื่อพิจารณาจากแนวคิดของปฏิบัตินิยมใน ตะวันตกแล้ว จะพูดถึงการลงมือปฏิบัติและผลลัพธ์ของการปฏิบัติเป็นหลักใหญ่ เท่ากับว่าแนวคิดของปฏิบัตินิยม ถือว่าความรู้ทุกชนิดล้วนมีแหล่งกำเนิดมาจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ซึ่งนักปฏิบัตินิยมเห็นว่าเป็นที่มา เพียงแหล่งเดียวของความรู้และประสบการณ์ ซึ่งจัดอยู่ในระดับสุดมยปัญญา (ปัญญาเกิดจากการฟัง) และจินตมย ปัญญา (ปัญญาเกิดจากการคิด) อันเป็นโลกียะปัญญาในพระพุทธศาสนา และสิ่งที่นักปฏิบัตินิยมแสวงหายังอยู่ ภายใต้การปฏิบัติสู่เป้าหมายในระดับสังคัม คือ ยังอยู่ในโลกธรรม ย่อมเกิดกรณีโต้แย้งเนื่องจากเป้าหมายของ พระพุทธศาสนาเป็นไปในทางดับสูญ เป็นเรื่องสภาวะจิต มุ่งสร้างประโยชน์ต่อใจเป็นหลัก

นักปฏิบัตินิยมตะวันตกมีความเชื่อว่าความจริงเป็นสิ่งเฉพาะและเป็นพันธัสจะกล่าวคือ ไม่มีความจริงสากล หรือความจริงปรมาตม์ เพราะความจริงเป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงได้ภายใต้เงื่อนไขและเครื่องวัดคุณค่าแต่ละอย่าง เช่น ทฤษฎีของปโตเลมีที่ว่า “โลกเป็นศูนย์กลางของระบบสุริยะ” แต่เมื่อเกิดทฤษฎีใหม่ของโคเปอร์นิคัสเกิดขึ้นว่า “ดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของระบบสุริยะ” ก็กลายมาเป็นความจริงใหม่ (ชัยวัฒน์ อดิพัฒน์, 2555, 89) ดังนั้นนัก ปฏิบัตินิยมตะวันตกจึงเชื่อว่าความจริงต้องมีเงื่อนไขกำหนดให้มันเป็นจริง จึงไม่ได้แสวงหาความจริงสูงสุดหรือ ความจริงที่สมบูรณ์ ดังนั้นหลักแนวคิดปฏิบัตินิยมย่อมเกิดการปฏิเสธในเรื่องเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพราะตามหลักพระพุทธศาสนา เป้าหมายคือพระนิพพานนั้น เป็นความจริงที่ไม่มีทางเปลี่ยนแปลง เป็นธรรมชาติ อยู่อย่างนั้น เป็นความจริงสากลหรือความจริงปรมาตม์ที่พระพุทธเจ้าทรงพิสูจน์แล้วนำมาบอกสอนต่อ อยู่เหนือ ประสบการณ์อันเป็นความรู้ระดับสัญญาหรือระดับโลกียะจะเข้าถึงได้ แต่ต้องเป็นความรู้ระดับภาวนามยปัญญา (ปัญญาเกิดจากเจริญภาวนาทางจิต) และต้องเป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติทางจิตใจจนมั่นคงไม่หวั่นไหว

สรุป

ถึงอย่างนั้นก็ยังมียุทธศาสตร์ที่แนวคิดปฏิบัตินิยมทางตะวันตกกับทางพระพุทธศาสนาเห็นสอดคล้องกัน และเป็นที่ยอมรับกัน กล่าวคือ ปฏิบัตินิยมทางตะวันตก มองว่าการปฏิบัติเป็นการนำความคิดออกมาสู่การปฏิบัติ พระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน คือ เป็นการฝึกจิตใจให้มีคุณธรรมและสะท้อนออกมาผ่านการปฏิบัติที่เรียกว่า จริยธรรม และบางครั้งก็ปฏิบัติเพื่อย้อนกลับไปอบรมจิตใจ อีกนัยหนึ่งแนวคิดปฏิบัตินิยมทางตะวันตกมองว่าปัญหาเชิงปรัชญาที่มั่ววุ่นกันเป็นจำนวนมากจนไม่ได้คำตอบเป็นสิ่งที่ไม่มี ความหมาย พระพุทธศาสนาก็สอนให้ปฏิบัติโดยเริ่มต้นจากความสงบเป็นพื้นฐานที่เรียกกันว่า “สมถกัมมัฏฐาน” อีกประการแนวคิดปฏิบัตินิยมทางตะวันตกมุ่งมองสิ่งที่เป็นสิ่งสุดท้าย คือ ผลผลิต ผลลัพธ์ และข้อเท็จจริง พระพุทธศาสนาก็เช่นกัน คำสอนของพระพุทธองค์มีมากมาย หลักธรรมที่เหมาะสมกับอุปนิสัยของผู้คนก็แตกต่างกันไปตามสภาพอินทรีย์ของผู้ปฏิบัติตาม แต่ท้ายที่สุดก็ล้วนแต่ปฏิบัติเพื่อบ่มนิสัยและสิ่งสุดท้าย ซึ่งจากรถวินิตสูตรที่ได้ยกขึ้นมาได้กล่าวไว้แล้วว่า สิ่งสุดท้ายหรือเป้าหมายของพรหมจรรย์ทางพระพุทธศาสนานั้นก็คือ “อนุปาทาปรินิพพาน”

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาแนวคิดปฏิบัตินิยมร่วมกับเป้าหมายของพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา พบว่าแนวคิดปฏิบัตินิยมสามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตทั้งในด้านจิตใจและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การเน้นการปฏิบัติที่มีเป้าหมายชัดเจนและสามารถประเมินผลได้สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการลดละอุปาทานและการฝึกฝนตนเองให้มีความบริสุทธิ์ทางจิตใจ อุปมาได้กับการเดินทางด้วยรถที่ต้องเปลี่ยนคันไปเรื่อย ๆ เพื่อให้ถึงจุดหมายปลายทาง การปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกันที่ต้องอาศัยวิสุทธิทั้ง 7 ชั้นเป็นเครื่องมือในการขัดอุปสรรคและนำทางสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ บทความนี้ยังชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติธรรมไม่เพียงแต่ช่วยลดทุกข์ในชีวิตประจำวัน แต่ยังเป็นหนทางสู่การบรรลุพระนิพพาน ข้อเสนอแนะสำคัญคือการส่งเสริมให้มีการศึกษาและปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความสมดุลและความสุขในชีวิต การประยุกต์ใช้แนวคิดปฏิบัตินิยมในบริบทปัจจุบันยังสามารถช่วยให้เกิดการพัฒนาองค์กรและสังคมที่มีประสิทธิภาพ โดยเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์และการปฏิบัติจริงเพื่อสร้างผลลัพธ์ที่ยั่งยืน การนำแนวคิดนี้ไปปรับใช้ในสถานศึกษาจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้เชิงปฏิบัติและสร้างปัญญาที่แท้จริงแก่ผู้เรียน

องค์ความรู้จากการศึกษา

แนวคิดปฏิบัตินิยม (Pragmatism) เป็นกระแสปรัชญาที่เน้นการนำความคิดไปสู่การปฏิบัติจริง และวัดคุณค่าของความคิดหรือทฤษฎีจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ในพระพุทธศาสนาเองก็ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติเช่นกัน

โดยมุ่งเน้นการฝึกจิตและพฤติกรรมเพื่อให้เกิดจริยธรรมอันดีงาม ซึ่งสะท้อนให้เห็นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ โดยเฉพาะใน รทวินิตสูตร ซึ่งเป็นบทสนทนาระหว่างพระปุลณมณตานิบุตรกับพระสารีบุตร ที่กล่าวถึงลำดับขั้นของการปฏิบัติจนถึงจุดหมายสูงสุดของพรหมจรรย์ นั่นคือ "อนุปาทาปรินิพพาน" (การดับสนิทโดยไม่มีเชื้อเหลือ)

1. การปฏิบัติเป็นหัวใจสำคัญปฏิบัตินิยมทางตะวันตกมองว่าความคิดจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง เช่นเดียวกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เน้นการฝึกจิตใจให้มีคุณธรรม และแสดงออกผ่านพฤติกรรมที่ดีงาม ซึ่งก็คือจริยธรรม พระพุทธศาสนายังเน้นให้การปฏิบัติสามารถย้อนกลับไปพัฒนาและอบรมจิตใจให้สูงขึ้นได้อีกด้วย

2. การลดทอนปัญหาทางปรัชญาที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ปฏิบัตินิยมมองว่าปัญหาปรัชญาที่มีการถกเถียงกันโดยไม่มีข้อสรุปชัดเจนเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย เพราะไม่ได้ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตหรือการแก้ปัญหาในทางปฏิบัติ พระพุทธศาสนาก็เช่นกัน พระพุทธองค์ตรัสสอนให้ละเว้นการถกเถียงในประเด็นที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ และให้มุ่งปฏิบัติเพื่อบรรลุสภาวะแห่งความสงบ ซึ่งเริ่มต้นจาก "สมถกัมมัฏฐาน" หรือการทำสมาธิเพื่อให้จิตสงบเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติธรรม

3. มุ่งเน้นผลลัพธ์และเป้าหมายสูงสุดปฏิบัตินิยมทางตะวันตกให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ที่สามารถพิสูจน์ได้จริง และเชื่อว่าความรู้จะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ พระพุทธศาสนาก็มีแนวคิดเช่นเดียวกัน คำสอนของพระพุทธองค์มีมากมาย และมีหลักธรรมที่เหมาะสมกับอุปนิสัยที่แตกต่างกันของผู้ปฏิบัติ แต่เป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาก็คือการนำไปสู่ "อนุปาทาปรินิพพาน" หรือการดับสนิทโดยไม่มีเชื้อเหลือดังที่กล่าวไว้ใน รทวินิตสูตร

เอกสารอ้างอิง

- การศาสนา, กรม. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง* (ออนไลน์). สืบค้น 18 ตุลาคม 2566, จาก https://84000.org/tipitaka/pitaka_item/v.php?B=19&A=1&Z=25&pagebreak=1
- ชัยวัฒน์ อัดพัฒน. (2555). *ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้)*. นครปฐม: สาละพิมพ์การ.
- ประยุทธ์ ปยุตโต, พระธรรมปิฎก. (2540). *หลักทั่วไปของพุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- สุนทร ณ รังสี. (2552). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Paul Demieville. (1994). *What the Buddha Taught*. New York: Grove Press.
- Richard F. Gombric. (1988). *Theravada Buddhism A social history from ancient Benares to modern Colombo*. New York: Taylor & Francis e-Library.
- Rupert Gethin. (1998). *The Foundations of Buddhism*. New York: Oxford University Press.
- William Edelglass & Jay L. Garfield. (2009). *Buddhist Philosophy*. New York: Oxford University Press.